

Ortaçağ Latin Hristiyan Âlemi Müslümanları 1050-1614

Brian A. Catlos

Özgün Adı: Muslims of Medieval Latin Christendom, c.1050-1614

© Cambridge University Press 2014: Printed in the United Kingdom by Clays, St Ives plc.

GAV Perspektif Yayınları®, 2022

© Göç Araştırmaları Vakfı İktisadi İşletmesi

Sertifika No.: 43715

GAV PERSPEKTİF

Hacettepe Mah. Fener
Sk. No: 5 06230

Altındağ Ankara/Türkiye

+90 (312) 473 79 11

gavperspektif.com
bilgi@gavperspektif.com
siparis@gavperspektif.com

 @gavperspektif
 @gavperspektif

1. Baskı

Ağustos 2022

Ankara

GAV Perspektif Yayınları - 18

ISBN: 978-605-73877-7-6

Karton Kapak

Çeviren

Ahmet Demirhan

Editör

Sümeyra Tahta

Musahhah

Tuğçe Genç

Kapak & Dizgi

Hafize Pala

Baskı

Göktuğ Ofset Yayıncılık Matbacılık Tic. Ltd. Şti • Sertifika No: 47538

Zübeyde Hanım Mah. Sedef Cad. No : 1 İskitler-Altındağ / Ankara

© Kitabın tüm yayın hakları GAV Perspektif Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Ortaçağ Latin Hristiyan Âlemi Müslümanları: 1050-1614

Brian A. Catlos

Çev. Ahmet Demirhan

İÇİNDEKİLER

<i>Şekil Listesi</i>	IX
<i>Harita Listesi</i>	IX
<i>Önsöz</i>	XI
<i>Teşekkür</i>	XVII
<i>Kısaltmalar</i>	XIX
<i>Kullanım Usulü Üzerine Not</i>	XXI
GİRİŞ	
1050'ye Kadar İslam ve Latin Hristiyan Âlemi	1
İslam ve Hristiyan Azınlıklar	6
Yeni Bir Dünya, 1000-50	9
KISIM 1	15
DURAĞAN DİASPORALAR	
Latin Hristiyan Âlemi'nin Müslüman Cemaatleri	15
1 DEĞİŞEN DEVİR	
Hristiyan İspanyalar I (1055-1150 Dolayları)	19
Toledo'nun Düşüşü ve Kastilya ile León Müslümanları	22
'Muharip' Alfonso ve 'Aragon Tahtı'nın Müslümanları	34
Afonso Henriques ve Lisbon Kuşatması	41
'Mudejarismo'nun Başlangıcı	45
2 PRAGMATİZMİN ZAFERİ	
Hristiyan İspanyalar II (1150-1320 Dolayları)	53
Endülüslüler ve Muvahhitlerin Çöküşü	55
Seville'nin Fethi ve Müslüman Güney	58
Balear Adalarının Tabi Olması ve Valencia	63
İsyanlar ve Yeniden İskânlar	76
Kâfir Tebaa	85

3 | SINIRLARI ZORLAMAK 101

İtalya ve Kuzey Afrika (1050-1350 Dolayları)	97
İslami Sicilya ve kuzey İtalya	99
I. Roger ve Norman fethi	102
Sicilya Norman kralları ve "Afrika"	110
Hauteville Hanedanlığı Altında Müslümanlar	120
Hohenstaufenlar, Angevinler ve İslamileşmiş İtalya'nın Sonu	128
İsyan ve Direniş	129
Tecrit ve Çöküş	134

4 | KÂFİRLER KUTSAL TOPRAKLARDA

Latin Doğusu (1099-1291)	137
On İkinci Yüzyıl Dönümünde <i>Bilâdüşşâm</i>	140
<i>Efrenc</i> Krallığı	144
Frenk Suriye'sinin ve Filistin'in Müslüman Tebaası	154
<i>Cihad</i> çağında intibak ve yumuşama	163
Latin Yönetiminin Uzun Alacakaranlığı	170

5 | KRİZLER ÇAĞINDA ÇEŞİTLİLİK

Hristiyan İspanyalar III (1350-1526 dolayları)	173
Kötü On Dördüncü Yüzyıl	176
<i>Müdeccenler</i> ve "Peterlerin Savaşı"	180
Kraliyet Hazineleeri: Müdeccenlerin Hristiyan Krallıklarına Entegrasyonu	189
Aşına ve Yabancı: Ortaçağ Sonu İberya'sında Farklılığı Oluşturmak	211
Gırnata'nın Fethi ve Latin Hristiyan Âlemi'nde İslam'ın Sonu	220
Sonuç: <i>Müdeccenliğin</i> Başarısızlığı	240

6 | YABANCI TOPRAKLARDAKİ YABANCILAR

Latin Hristiyan Âlemi'ndeki Yabancı Müslümanlar ve Köleler (1050-1550 dolayları)	243
Macaristan ve Doğu (1000-1550 dolayları)	246
Seyyahlar, Tüccarlar ve Servet Arayanlar (1050-1500 dolayları)	260
Latin Hristiyan Âlemi'nde Müslüman Köleler (1050-1550 dolayları)	279

7 | HRİSTİYANLAR ADINA

Morisco Sorunu (1499-1614)	301
Morisco Milletler	304
Entegrasyon ve Dışlama	309
Baskı ve Direniş	314
Sürülme	321
Final: Dışardaki Endülüs	327

KISIM 2	331
GÜNAHTA YAŞAMAK	
Latin hâkimiyetinde İslamlaşmış Toplum	331
8 DÜŞÜNCE	
Latin Hristiyan Âlemi'nde Müslümanların ve İslamlaşmış Toplumun İmgeleri ve İdealleri	335
İslam ve Müslüman Azınlıklar	335
Hristiyanlık, İslam ve Müslümanlar	348
Hristiyan Muhayyilesinde İslam ve Müslümanlar	350
Haçlı Seferleri ve <i>Reconquista</i>	354
9 KELAM	
Latin İdaresi Altında Hukuk, İdare ve İslamlaşmış Toplum	375
Tabi Müslümanlar ve Hristiyan Kanunu	376
Tabi Müslümanlar ve İslam Hukuku	405
Kazai ve Mali İdare	417
<i>Realpolitik</i> ve Dini Aidiyet	442
10 FİİL	
Latin Hristiyan Âlemi Müslümanlarının Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Hayatı	449
Tabi Müslümanlar ve Latin Hristiyan Âlemi'nin Ekonomisi	450
Müslüman ve Latin Toplumu	474
Toplumsal İlişkiler ve Kültürel Aidiyet	499
<i>Müdeccen</i> leri Cinsiyetçileştirme	529
Kültürel Aidiyet, Dini Farklılık ve Toplumsal İlişkiler	540
POSTSCRIPT	
<i>Convivencia</i> , Hoşgörüsüzlük... veya "Yanlış Sorulmuş Sorular?"	549
Uzaktaki Kırık Ayna	551
Çeşitlilik, Denge ve <i>Conveniencia</i>	555
<i>Conveniencia</i> ya da "Münasiplik İlkesi"	558
SÖZLÜK	573
KAYNAKÇA	579
Birincil Kaynaklar	579
İkincil Kaynaklar	589

ÖNSÖZ

Popüler tahayyülde Ortaçağ Avrupası, Hristiyan dini ve kültürü tarafından tanımlanan, ayrıca küçük, ezilmiş bir Yahudi azınlığın da meskûn olduğu; ancak dinî kimlik açısından temelde tek biçimli bir diyardır. Müslümanlar ise, genel olarak, ideolojik muhalefet ve siyasal şiddet -Haçlı Seferleri ve *Cihad*- tarafından işaret edilen hatları belli bir sınıra göre sıklıkla “Batı” diye anılan bir alandan ayrı bir İslami dünyada yaşayan, yabancı bir “öteki”yi oluşturan kesim olarak tahayyül edilir. Bu bakış açısından söz konusu dünyalar, sanki ebedi bir mücadeleye kilitlenmiş iki şahsiyetmiş gibi, karşıt bir ikiliğin müstakil, büyük oranda türdeş ve birbiriyle uyumsuz iki unsuru olarak; bu dünyaların kültürlerinin altını çizdiğine inanılan temel, değişmez ve birbiriyle uyumsuz farklılıklarda kökleşmiş bir “medeniyetler çatışması” olarak görülür. Diğer yandan, *Akademi* dışından nispeten az sayıda kişi, İslami cemaatlerin Ortaçağ Avrupa toplumunun aslında bir *parçası* olduğunun; on birinci yüzyıldan on yedinci yüzyıla kadar -gele- neksel olarak Ortaçağlar’ın sonu diye değerlendirilen bir döneme kadar-, özgür Müslüman tebaadan oluşan nüfusun, Batı Hristiyan Âlemi sınırları içinde yaşadığının, veya Müslüman köleler ile seyyahların Atlantik dünya- sının gelişiminden çok önce Avrupa toplumunun müşterek bir demirbaşı olduğunun farkındadır.

Aslında Ortaçağ Avrupa’sının Müslümanları, Atlantik kıyılarından Mave- ra-i Ürdün’e, Latin hâkimiyetindeki Akdeniz Bölgesi boyunca yayılmış hatırı sayılır toplulukları içeriyordu ve Orta ile Doğu Avrupa’da da bulu- nuyordu. Bazı bölgelerde sadece bir ya da iki asır yaşadılar, ama başka bölgelerde beş asırdan fazla direndiler. Tecrit edilmiş yerleşim bölge- rinde de yaşamadılar, hepsi fakir değildi ve muhakkak sistematik baskıya da tâbi tutulmadı. Aksine, nihayetle modern Avrupa kültürü ve toplumu olarak ortaya çıkan oluşumda da önemli bir rol oynayan türlü türlü

cemaatlerden ve dinamik topluluklardan oluşuyorlardı. Bu kitap, çeşitli bölgesel toplulukların hayatta kalma ve yok olma tecrübelerini inceleyerek Latin Hristiyan Âlemi'ndeki Müslümanların tarihini araştırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, Ortaçağ Avrupa'sında yaşayan Müslümanlar, Hristiyanlar'ın (ve Yahudiler) birbirlerini nasıl tahayyül ettikleri, ilişkilerini nasıl yapılandırıdıkları, siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal olarak nasıl etkileşimde bulundukları ve arasındaki münasebetler ile bunların Avrupa kültürünün, toplumunun gelişmesindeki etkilerini de araştırıyor. Ortaya çıkan şey, hem bu cemaatlerin dahili hayatı açısından, hem hâkimiyetlerinde yaşadıkları Hristiyanlarla bütünleşmeleri açısından hem de hayatta kalma ve direnme yetenekleri açısından, muazzam bir tecrübe çeşitliliğidir. Kitap, imkânlar açısından zengin bir tarihi yansıtmaktadır ve bu cemaatlerin hayatta kalmasının ve yok olmasının, modern-öncesi Avrupa'nın ideolojik şartlarına ya da değişen dini kültürüne basitçe atfedilemeyeceğini göstermektedir. Bu çalışma boyunca, hem yerel hem de bölgesel, pragmatik ve idealist bir dizi etkenin, onların tecrübesine katkıda bulunduğu aşikâr hale gelecektir. Ortaçağlar'ın dünyasında ve günümüz dünyasında, dini ve kültürel çeşitliliğin anlaşılması açısından kıymetli dersler sunan bir olgudur.

Tarih, galipler tarafından yazılır denilir. Eğer öyleyse, bu kitap “mağluplar” hakkındadır. Fethedilenler hakkında bir kitaptır, fatihler ve muzaffer olanlar hakkında değil; tâbi olanlar hakkındadır. Ata topraklarında kalan ve meşru olmadığını düşündükleri idarecilerin ve kültürlerin rejimi altında yaşayan, onları en iyisiyle kâfir, en kötüsüyle şeytanın aracısı olarak düşünenler hakkındadır. Selametlerini ve torunlarının kaderini risk altına atanlar, bütün insanların eşit olduğunun ve insanların devredilemez haklara sahip olduğunun aşikâr bir biçimde doğru olmadığına inanılan bir dünyada, tâbi olarak, ikinci sınıf olarak yaşamayı seçenler hakkındadır. Ortaçağlar'da Akdeniz'in Hristiyan topraklarının nüfusunun önemli bir kesimini oluşturan, ne var ki varlıkları bilimsel çevreler ile yerel İspanyol turizm kurullarının kampanyaları dışında tamamıyla unutilan etno-dini bir azınlık olarak, Latin Hristiyan Âlemi'nin Müslümanları hakkındadır.

Müslümanlar niye unutuldular? Sayılarının az olmasından dolayı değil. 1609'da İspanya'nın son Müslümanlarının din değiştirmiş Hristiyan torunları kovulduğunda, 300 binden daha fazla kişi doğdukları topraklardan ülke dışına sürülmüştü. 1492'de sürülmeyi din değiştirmeye tercih eden İspanyol Yahudilerinin sayısından kabaca yirmi kat fazlaydı. Yüz yirmi yıl önce de Portekiz'in Müslümanları sürülmüştü. Unutulmaları-

nın nedeni, bir İspanyol sorunu olmaları değildi. Kuzey İtalya'da, Kutsal Topraklar'da ve Macaristan'da da hatırı sayılır cemaatler vardı. Müslüman tutsaklar ile köleler de Hristiyan Âlemi'nin her köşesine satılıyor ve gönderiliyordu nedeni, etki sorunu da değildi. Müslümanlarla ve İslam dünyasıyla temas, Latin Hristiyanlığından çıkan Avrupalı kültürü biçimlendiren temel güçlerden birisiydi. Bu toplumda önemli sayıda Müslüman azınlığın varlığı, kültür etkileşiminin, uyumun ve yenilenmenin başarı aracıydı; bu durum, tebaası olarak yaşadıkları Hristiyanlar için bir meydan okuma ve uyarıcıydı.

Bu Müslüman azınlıkların tarihsel belirsizliği, iki etkenden dolayıdır. Birincisi, kaynaklarla ilişkilidir. Gerçekten de ortada gelecekteki tarihçilerin kullanımına kalan materyali -bilinçli ya da bilinçsizce- belirleyen, çoğunlukla, "galipler" olduğu bir olgu vardır. Savaş, yangın ve doğal afetler gibi değişiklikler bir yana, çağlar boyunca ayakta kalan kayıtlar ve eserler, genel olarak ifade edilirse, bir değeri ve kullanımı ya da süregiden bir geçerliliği olanlardır. Bu cemaatlerin yok olmasından beri geçen asırlarda, Latin Hristiyan Âlemi'nin Müslümanlarıyla ilişkili göreceli olarak çok az belge bu sınamaları aşmıştır ve bunlar da birkaç belirli bölgede yoğunlaşma eğilimindedir. İkincisi bilimsel önyargılar ve çıkarlardır. Büyük tarihsel anlatının kıyısında köşesinde kalmış olarak düşünülen marjinal gruplar; köylüler, kadınlar, heretikler gibi gruplarla ilgili araştırmaların ortaya çıktığı 1970'lere kadar, çok az tarihçi Müslüman cemaatleri tarihsel araştırmaya değer bir alan olarak gördü.

O dönemden sonra konuya dair akademik ilgi ortaya çıktı ve İtalya ile İspanya krallıkları üzerine (ve bir parça da Frenk Doğu ile Macaristan'ın Müslüman cemaatleri üzerine) muazzam sayıda tarihsel araştırma gerçekleştirildi. Hem İtalya'da hem de İspanya'da -İslami toplumun Ortaçağlar ötesinde de görüldüğü-, İslami geçmişin etkisi inkâr edilemezdi. Dile, yemeğe, popüler kültüre, edebiyata, mimariye izini bırakmıştı ve tarihsel sicil açısından da zengindi. Her şeyden önce bu, Kuzey Amerikalı, Britanyalı, Fransız ve İspanyol tarihçilere sayısız monograf, dergi makalesi ve yayın üretme imkânı sağladı ve tâbi Müslüman (*müdeccen*) tarihinin tahayyül edilebilir her unsuru incelendi. Hâlihazırdaki çalışmayı hem mümkün hem de zorunlu kılan işte bu büyük bilimsel araştırmalar çıktısıdır. Yürütülen araştırmaların büyük çoğunluğu, belirli cemaatlere, şehirlere, bölgelere ya da krallıklara veya belirli temalara ya da perspektiflere odaklanmaktan daha ziyade bunların çoğu da, dar bir tarih aralığıyla sınırlandırılmıştır. Bu durum bize *müdeccen* toplumu zengin ayrıntılarıyla

anlama imkânı sunuyor, lakin somut cemaatlerin hususiyetlerinin üstüne çıkmayı ve bu toplumların daha geniş örüntülerini tespit etmeyi zorlaştırıyor. Hiçbir bilimsel monograf Latin Hristiyan Âlemi'nin tâbi Müslüman cemaatlerini bir olgu olarak çözümlemeye çalışmamış ya da meseleye enine boyuna kapsamlı, kıyaslamalı bir yaklaşım geliştirmemiştir.

Böyle bir projenin karşı karşıya kaldığı meydan okumalara bakıldığında, tamamıyla anlaşılabilir bir durumdur. Cemaatler, Latin topraklarının enginliğine dağılmış topluluklardır ve her bir bölgede farklı tarihsel yörengelere sahiptir. Kaynakların varlığı ve doğası, mekândan mekâna ve dönemler boyunca dramatik olarak çeşitlenir, kıyaslamayı zorlaştırır, kapsayıcı anlatıların ve müşterek eğilimlerin tespitini engeller. Üstelik onları yazan tarihçilerin gündemleri de bu cemaatlere dair tarihsel anlatılara yük getiren bir eğilim taşır. Hristiyanlık ile İslam arasındaki ilişkiyle, etno-dini kültür ve aidiyetin doğasıyla, Avrupa ülkelerinin millî aidiyetlerinde Müslümanların yeriyile ilişkili olarak, bütün bir modern ideolojik konumların menzilini yansıtan gündemlerdir. Yine de, hâlihazırdaki çalışmanın amacı, buna dair çözümleme sunmaktır.

Kitabın ilk kısmını oluşturan “Durağan Diasporalar: Latin Hristiyan Âlemi'nin Müslüman Cemaatleri” bölümü, on birinci yüzyılın ortalarından on altıncı yüzyılın başlangıcına kadar Müslüman azınlıkların tarihsel bir anlatısını sunar. Bu bölüm, hiçbir büyük kahramanvari figürü, uzun süreli yönetmiş hanedanlıkları ve bağımsız, egemen mülkü olmamış halkın siyasal tarihidir. İkinci kısmı oluşturan “Günahta Yaşamak: Latin Hâkimiyetinde İslamlaşmış Toplum”, tematik bir yaklaşımı içerir. Hristiyan idaresi altındaki tâbi Müslüman topluma ve *müdeccen* tecrübesine biçim veren ideolojik yapıları, idari kurumları ve gündelik ilişkileri çözümler. Amaç, modern öncesi Avrupa'nın Müslüman tebaasının tarihinin ve onların birlikte yaşadıkları Hristiyan topluluk ile ilişkilerinin değerlendirilmesine sentez sunmaktır. Bu bölümde, olabildiğince Müslüman cemaatlerin perspektifinden bakılarak, İslami toplulukların Hristiyan hâkimiyetinin ve Müslümanların bu hâkimiyete cevaplarının bir tarihi sunulmaktadır. Dolayısıyla bu kitap, ne İslam'a dair “Avrupalı algılar” hakkında ya da *Şarkiyatçılık* hakkında ne de Hristiyanı teolojik önyargılar veya Haçlı Seferleri hakkında bir kitaptır. Her ne kadar tüm bu konular ister istemez tartışma alanına girse de, Batı'nın sömürgeci şiddetinin acımasızlığı ya da etnik ve dini baskı aygıtları hakkında bir kitap değildir. Kitap, tâbi cemaatlerin tahakküm çağları boyunca nasıl sabırla sebat ettikleri hakkında, bu durumun kendilerine ve yaşadıkları topluma etkileri hakkındadır.

Belki de en önemlisi, bu noktaya kadar akademisyenler ve öğrenciler için bir bütün olarak erişilebilir olmayan bir tarih sunuyor. Böylece ortaçağ geçmişinin karmaşık dünyasının şimdiye kadar yeterince aydınlatılmamış bir boyutuna, büyük ölçüde sessiz kalsalar da önemsiz olmaktan uzak halkların tarihini, ortaya koyuyor. Kitabın teferruatlı olma gibi bir amacı yoktur ve eksiksiz olmaya da çabalamaz, İslam ve Hristiyan âlemleri arasındaki bu mukabeleyi biçimlendiren ana eğilimleri ve en önemli güçleri sunmayı, mevcut araştırmaların bir özeti olmanın yanında ilerideki başka okumalara bir başlangıç olarak hizmet etmeyi amaçlar.